

Ka kraju naučnog i kulturnog „rata“ u Srbiji? Implikacije novih pravilnika o vrednovanju istraživača i časopisa 2024/25.

prof. dr Miloš Milenković
Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Centar za antropologiju nauke i obrazovanja

Sadržaj

- * Opšti okvir - spor o kriterijumima vrednovanja nauke i visokog obrazovanja
- * Novi pravilnici – objektivni napredak
- * Implikacije – ka kraju naučnog i kulturog „rata“

Opšti okvir - uvod

- * Kontekst: Reforma nauke u Srbiji od 2000-ih kao kulturni i naučni rat
- * Problem: Kako su DH nauke tretirane u okvirima “modernizacije”, „globalizacije“ i „evropeizacije“ nakon 2000. godine?
- * Ova prezentacija prikazuje osnove kritike naučne politike u Srbiji ali i njen nedavni napredak
- * Ključne dileme oko vrednovanja DHN u kontekstu reforme naučnog sistema.
- * Pitanje je relevantno kako za doktorante/mlađe naučnike tako i za bibliotekare/stručnjake za evaluaciju

Scijentometrija kao ideologija

- * Prividna neutralnost merenja - brojevi prikrivaju politiku
- * Scijentometrija nije neutralan alat, već nova metanaracija - proizvodi ozbiljne sociokulturne posledice
- * Favorizuje kvantitativne nauke, marginalizuje interpretativne discipline, redukuje razvoj na tehnološki a politiku na primenu nasuprot promišljanju
- * Umesto da služi kao oruđe evaluacije, scijentometrija postaje ideološki aparat
- * Od DH naučnika zahteva da se uklape u logike koje nemaju veze sa njihovom ontologijom, epistemologijom, etikom, estetikom...
- * Razliku transformiše u hijerarhiju, što rađa resantiman, radikalizuje one koji su evaluirani i posledično ugrožava reforme

Nepravedna kategorizacija – transformacija razlike u hijerarhiju

- * Humanistika je dugo bila ograničena na maksimalno M23 – inherentna inferiornost
- * WoS i Scopus do pre par godina nisu uključivali većinu relevantnih DH časopisa (posebno na regionalnim i lokalnim jezicima)
- * Sistem vrednovanja ignoriše realne puteve širenja znanja u DH
- * Uspostavljanjem te tehničke barijere zapravo se sprečava karijerni razvoj istraživača, dok bibliotekari/evaluatori „ispadaju babaroge“
- * Godinama je trajalo odbijanje promene, s visine, tipa „vama je to nedostižno pa se bunite“

Komodifikacija nauke – autogol “liberalizma”

- * Paradoks: Tretiranje znanja isključivo kao robe podriva liberalne vrednosti
- * „Reformski“ diskurs dugo je prikrivao centralizaciju, unifikaciju i posledično osiromašenje opsega empirijske evidencije i mogućih interpretacija realnosti
- * Naučni sistem je oblikovan da proizvodi merljive rezultate umesto znanja sa lokalnim, političkim i kulturnim smislom i uticajem.
- * DH nauke su time delegitimizovane što je dovelo do njihove radikalne transformacije.
- * Umesto da podrže liberalne reforme, DH naučnici im se opiru (ili ih ignorišu)

Diskriminacija jezika i lokacije objavljivanja

- * Objavljivanje na srpskom jeziku i u domaćim časopisima tretirano kao manje vredno
- * Ignoriše se društvena funkcija znanja
- * Ovakva praksa vodi ka gubitku kapaciteta da se znanjem utiče na lokalne politike, obrazovanje i identitet – „odsecanje grane na kojoj sediš“.
- * Nauka se odvajava od zajednice kojoj pripada.
- * Odgovor je radikaln – ili smo apatridi ili nacionalisti
- * Prednosti i mane odricanja od interpretativnog suvereniteta

Potreba za posebnom politikom za DH nauke

- * Predlog da se DH vrednuju po sopstvenim kriterijumima (a ne recimo po FRASCATI koja favorizuje tehnološki pogled na znanje)
- * Komparativna praksa: Mnogi modeli finansiranja i evaluacije
- * DH nauke treba da se vrednuju u skladu sa sopstvenom misijom:
- * Očuvanje/kritika kulturnih matrica, društvena analiza i formiranje javnog diskursa.
- * Deklaracije i opomene: Lajden, Helsinki...

Privremeni zaključak – vizija drugačije naučne politike

- * DH nauke nisu prepreka modernizaciji već njen korektiv
- * Kulturna kastomizacija globanih politika
- * Umesto unifikacije, potrebna je afirmacija raznolikosti
- * Totalitarizam ne proizvodi liberalne posledice
- * Reforme se mogu upristojiti “iznutra”, tako da prestanu da unazađuju.
- * Nova pravila iz 2024/25. predstavljaju delimičan napredak
- * Implementacija ostaje ključna

Novi pravilnici - uvod

- * Novi pravilnik stupio na snagu 1. juna 2025. (Sl. glasnik RS 80/2024)
- * Donosi značajne promene za DH nauke
- * Fokus: sloboda strukture rezultata, potpuno razdvajanje oblasti, ravnopravni rapon M-ova
- * Ovaj deo prezentacije fokusira se unapređenje pozicije humanistike
- * Osvrćem se i na strateške mogućnosti koje nova pravila otvaraju za mlade istraživače.
- * Cilj je podstaći konstruktivnu refleksiju i zajedničku diskusiju o budućim pravcima razvoja akademskih karijera u ovim oblastima.

Prva ključna promena - ukidanje obavezne strukture „M-ova“

- * Više nema unapred definisane raspodele rezultata
- * Humanistika može da kombinuje rezultate iz svih kategorija (M11–M51...) ali poenta je da to više ne mora
- * Da li je bilo normalno da, po starom pravilniku, jedino ja ispunjavam uslov za izbor u naučnog savetnika među profesorima na svom odeljenju?
- * Do sada su istraživači morali da raspoređuju svoje rezultate po strogo propisanim kategorijama, što je često onemogućavalo realističan prikaz naučnog rada.
- * „Negativni efekti kormilarenja“ – rizik od nestanka čitavih katedri, pretvaranje mladih istraživača u „sakupljače bodova“
- * Fleksibilnost novog pravilnika – kandidati ostvaruju doprinos u skladu sa tradicijom istraživanja u svojoj disciplini, umesto da „gađaju“ unapred zadate forme.

Druga ključna promena - razdvajanje D i H nauka

- * DH nauke više nisu tretirane kao homogeni blok (kompletiranje razdvajanja iz 2019)
- * Posebni pragovi za humanistiku (oblast 4) i društvene nauke (oblast 3)
- * Izvor budućih problema – nacionalne društvene nauke percipiraju da su oštećene
- * Usklađivanje vrednovanja – epistemološke, metodološke alati i političke specifičnosti
- * Humanistika više nije „naslonjena“ na obrasce društvenih nauka (uvode se kriterijumi koji uvažavaju interpretativni i tekstualni karakter rada u filozofiji, istoriji, književnosti, umetnosti itd.)

Treća ključna promena - ravnopravno vrednovanje rezultata

- * WoS i Scopus (Scimago) prošireni časopisima iz malih disciplina i slovenskih zemalja
- * Impakr faktor izračunat za humanistiku (probijanje „plafona M23“)
- * Primer – moj rad u International Journal of Heritaeg Studies umesto M23 postaje M21a+ („preko noći“ vredi 20 umesto 4 „boda“)
- * Umesto privilegovanih nekoliko formata - raznovrsnost doprinosa u humanistici
- * Ukidanje samostalne autorske knjige kao obaveze za napredovanje u društvenim naukama – prednosti i mane

Rešeni problemi – institucionalna ravnopravnost

- * Ukinuta obavezna struktura rezultata za zvanja
- * Humanistika može koristiti sve kategorije rezultata
- * Časopisi iz SH nauka mogu u najviše kategorije (M21a+)
- * Uklanjanje sistemske diskriminacije – „drugorazredne“ oblasit sada imaju normativno jednak pristup svim naučnim zvanjima i kategorijama.

Novi pristup vrednovanju – od forme ka suštini

- * Fokus sa formalnih matrica pomeren na kvalitet sadržaja
- * Otvoren prostor za različite epistemološke i metodološke prakse
- * Umesto insistiranja na standardizovanoj formi, novi pravilnici daju prednost stvarnoj vrednosti i uticaju naučnog rada – uključujući i onu koju je ranije bilo teško kvantifikovati.

Kvantitativni pragovi - fleksibilnost i jasnoća

- * Bodovni pragovi ostaju isti, ali se način njihovog dostizanja bitno menja.
- * Više ne postoje „skrivenе prepreke“ u vidu neproporcionalne distribucije radova.
- * Uvedeni su dodatni kvalitativni elementi koji podstiču dugoročni naučni doprinos
- * Kvalitativni kriterijumi su sporna tačka – da li ih je moguće ostvariti u piramidalno ustrojenim institucijama?

Strateške preporuke za DH doktorante i mlade istraživače

- * Interdisciplinarnost nije nužno loša
- * Radni paketi (WP) mogu da imaju mlade rukovodioce
- * Fokus na kvalitetne monografije, tematske zbornike i inostrane časopise u visokim kategorijama
- * Umesto da jurcate za brojem publikacija, možete da ostvarite visok broj bodova u svojoj oblasti
- * Istraživači u humanistici sada imaju mogućnost da grade karijeru na osnovu relevantnosti, uticaja i raznovrsnosti.
- *
- * Savet – planirajte karijeru, ne sakupljanje bodova
- *
- * Međunarodna saradnja – prednositi i ograničenja

Još jedan privremeni zaključak

- * Novi pravilnik je značajan korak ka epistemološkoj jednakosti
- * DH nauke mogu napredovati na osnovu sopstvenih vrednosnih kriterijuma
- * Sledeći izazov: sprovođenje u praksi i edukacija evaluatora
- * Reforma pravilnika ima potencijal da znatno unapredi položaj DH nauka.
- * Ključno je da evaluatori budu adekvatno obučeni, a istraživači osnaženi da slobodno oblikuju svoje doprinose.
- * Ovo je prilika da se ponovo promisle standardi izvrsnosti u DH naukama u lokalnom i međunarodnom kontekstu.

Ka kraju naučnog i kulturnog „rata“ – uvodne napomene

- * Više od dve decenije sukoba oko kriterijuma vrednovanja nauke
- * Poseban teret za DH nauke – između marginalizacije i otpora
- * Novi pravilnici (2024/25): mogući početak stabilizacije – kraj simboličkog nasilja
- * Da li možemo govoriti o kraju jednog dugotrajnog sukoba u naučnoj politici Srbije?
- * Sociokulturne implikacije – moje uže istraživačko interesovanje

Naučni „rat“

- * Dugotrajan, često prikriven sukob između različitih epistemoloških, metodoloških ili institucionalnih pristupa unutar naučne zajednice, ali i između naučne zajednice i državne uprave, političkih struktura ili tržišta.
- * U kontekstu Srbije i sličnih društava u tranziciji, naučni rat se vodi oko:
 - kriterijuma vrednovanja naučnog rada (kvantitet vs. kvalitet),
 - autonomije naučnoistraživačkih ustanova,
 - statusa društvenih i humanističkih nauka,
 - uloge države kao (zlo)upotrebljivača nauke u političke svrhe.
- * „Rat“ nije oružani sukob, ali jeste sistematski, ideološki obojen i često materijalno iscrpljujući. Po pravilu traje godinama i ostavlja posledice po generacije istraživača.

Kulturi „rat“

- * Društveni sukob oko simbola, vrednosti, identiteta i značenja, najčešće između grupa koje imaju različite moralne, religijske, nacionalne ili ideološke stavove.
- * U našem kontekstu, kulturi ratovi se vode oko:
 - obrazovnih sadržaja (npr. Svetosavlje vs. sekularizam),
 - kulturne politike (šta se finansira kao „nacionalna kultura“),
 - rodne i etničke ravnopravnosti,
 - upotrebe jezika, istorije i sećanja.
- * Kulturi rat ima za cilj kontrolu značenja i normi, a ne samo konkretne politike – ko odlučuje o tome šta je „naše“ (npr. Kulturno nasleđe).

Znanje (i jeste i nije) moć

- * I naučni rat i kulturni rat predstavljaju borbu za legitimaciju i moć – ko određuje šta je znanje, šta je istina, šta je vredno.

U savremenim autoritarnim i populističkim režimima, često se prepliću:

- kulturni rat se koristi da se opravda ignorisanje ili potčinjavanje nauke,
- naučni rat se vodi u senci kulturnih normi koje favorizuju poslušnost nad kritičkim mišljenjem.

Naučna politika kao instrument realne politike

- * U Srbiji i zemljama u tranziciji, naučna politika i politika visokog obrazovanja nisu neutralne. One su deo šire političke strategije kontrole znanja i proizvodnje lojalnosti.

To se vidi kroz:

- Globalistički jezik („evropeizacija“, „izvrsnost“) sa paradokslanim lokalističkim posledicama (porast nacionalizma),
- Reaktivnu prirodu akademskog identiteta,
- Biopolitičku funkciju naučne politike.

Reaktivni akademski identitet

- * Društveno-humanistički naučnici često reaguju na neadekvatne kriterijume vrednovanja:
 - „Kula od slonovače“: povlačenje i izolacija,
 - Akademski nacionalizam: identifikacija sa lokalizmom kao samoodbranom.

Oba odgovora su simptom pogrešne politike, a ne autonomnog izbora.

Naučna politika kao biopolitički aparat

- * Kada naučna politika ne prepoznaje kontekst i potrebe društva, ona postaje mehanizam kontrole:
 - reguliše ko ima pravo da zna i piše,
 - određuje koje znanje ima vrednost,
 - uklanja kritičku misao u korist kvantifikacije.
- * „Okupacija“, „odbrana“, „osbođenje“ – tropi akademske radikalizacije prelivaju se u izvanakademsku stvarnost

Evropeizacija bez Evrope

- * Obrazovanje i nauka u portfelju država članica
- * U ime „Evrope“ uvode se kriterijumi koji proizvode antievropske posledice:
- * defanzivnost, povlačenje,
- * akademski nacionalizam.
- * Umesto stvaranja otvorenog prostora znanja, dolazi do njegove fragmentacije i zatvaranja.
- * Zato govorimo i pišemo o kvazievropskom i pseudoreformskom karakteru reformi u Srbiji

Zašto sam učestvovao u naučnom i kulturnom ratu

- * Antropologija nauke i obrazovanja - analiza i razumevanje sociokulturnih posledica prividno „tehničke“ reforme
- * Borba za kontekstualno osetljive kriterijume vrednovanja je pokušaj da se:
 - očuva lokalni jezik, tematski opseg i društvene funkcije nauke kao elementa kulturnog nasleđa,
 - omogući pluralizam pristupa kao preduslov za poštovanje manjina, uključujući same DH naučnike,
 - zaštititi kritička funkcija društvenih nauka, iprevenira utapanje nauke u populističku pseudonaku.

Samodelegitimacija nauke

- * Najveći neprijatelj nauke je njeno pristajanje na logiku postistine:
 - prihvatanje kvantitativnih, spolja nametnutih kriterijuma,
 - ćutanje radi finansiranja,
 - odbacivanje sopstvene epistemološke kompleksnosti.

Zajednica podeljena u pogrešno vreme

- * Umesto zajedničkog fronta za očuvanje nauke, akademska zajednica je potrošila dve decenije u borbi između disciplina, metodologija i jezika...
- * Time je izgubljena prilika da se znanje brani u vremenu kada je najugroženije.

Od kulturnog rata ka zajedničkoj odbrani naučnog znanja

- * Novi pravilnici mogu biti prvi korak ka kraju kulturnog rata unutar akademije.
- * Ako uspemo da prepoznamo različitosti kao prednost, a ne pretnju, otvaramo prostor za zajedničku odbranu znanja u vremenu dezinformacija i populizma.

Preduslovi mira?

- * Dosledna implementacija
- * Obuka evaluatora i stručnih tela
- * Vidljivost i komunikacija reformi prema zajednici
- * Pravilnici sami po sebi ne donose mir – oni omogućavaju da se on (možda) uspostavi.

„Zaključni zaključak“ – Od „rata“ ka ravnoteži

- * Novi pravilnici ne brišu prošlost, ali ispravljaju njene greške
- * Postoji osnov za novu vrstu sporazuma unutar naučne zajednice
- * Možda ne možemo govoriti o pomirenju, ali možemo o zreom suočavanju s prošlošću.
- * Alternativa: „šta je bilo – bilo je“ (indulgencija)
- * Ovi pravilnici ne rešavaju sve, ali donose ono što nijedan pre njih nije: institucionalnu osnovu za ravnopravnost svih naučnih oblasti.
- * Ako postoji kraj „rata“, onda je on upravo ovde – u priznavanju različitosti kao osnove zajedničke naučne budućnosti.

Hvala na pažnji

milmil@f.bg.ac.rs